

шість індустріальних робітників. У кризових умовах 1932–1933 р. для їх медичного обслуговування було створено мережу закритих лікувальних закладів. Одночасно вживалися заходи наближення медичної допомоги до робітників. Із 1928 р. на виробництві почали організовувалися пункти першої допомоги, які на найбільших підприємствах на початку 1930-х рр. реорганізовувалися у медико-санітарні цехи, які мали поєднувати лікувальну та курортно-оздоровчу роботу. З'являлися нові форми оздоровлення трудящих — колонії для робітників-підлітків і сімейні будинки відпочинку. Однак, незважаючи на нововведення, рівень медичного обслуговування та курортного оздоровлення робітників залишався низьким. До того ж із 1934 р. розширювалася платність лікувальних послуг, навіть для застрахованих. Щоправда, їх розмір встановлювався залежно від їх соціальної приналежності й рівня прибутків.

9. Соціальне страхування

Поряд із заробітною платою важливу роль у матеріальному забезпеченні робітників відігравали грошові та натуральні надходження з фондів соціального страхування. За їх рахунок надавалася лікувально-оздоровча допомога, здійснювалися виплати в разі безробіття, тимчасової й постійної непрацездатності, зокрема для вагітних жінок, а також на догляд («на посаг» та на годування) за немовлятами і на поховання у разі смерті застрахованих чи членів їх родин. Крім того, в 1930-ті рр. фонди соцстраху слугували також джерелом фінансування житлового будівництва для застрахованих та розвитку для них й їхніх дітей мережі комунально-побутових закладів, зокрема дитячих ясел, дитмайданчиків і піонерських таборів.

Основними рисами соцстраху у роки першої п'ятирічки були: по-перше, зростання чисельності та кола застрахованих, включаючи осіб найманої праці в індивідуальних господарствах (наймитів); по-друге, розширення видів соціального страхування — введення його по старості; по-третє, підпорядкування роботи відповідних органів потребам розвитку виробництва, насамперед індустріального; по-четверте, натуралізація виплат по різних видах страхової допомоги, зменшення їх питомої ваги і за рахунок цього збільшення фінансування соціально-побутових потреб промислових робітників; по-п'яте, припинення допомоги з безробіття; по-шосте, скорочення пенсій з інвалідності (компенсувалося трудовою допомогою); й, по-сьоме, встановлення рівності у відповідному забезпеченні робітників та службовців⁷⁴⁹.

Серед зазначених особливостей головною було використання фондів соцстраху для пріоритетної допомоги робітників індустрії. Так, за бюджетом 1932 р. на одного працівника важкої промисловості й транспорту на рік пересічно припадало 108,8 руб., а інших галузей — лише 84,58 руб. При цьому питома вага натуральних і усупільнених видів страхової допомоги для першої категорії працівників у бюджеті фонду соцстрахування збільшилася за роки першої п'ятирічки з 59% до 68 його. Сума асигнувань на їх медичне і соціально-побутове обслуговування дорівнювала 45% останнього, в той час як чисельність застрахованих у даних галузях становили лише 29%. Загалом на нього було виділено вдвоє більшу суму в порівнянні з 1931 роком⁷⁵⁰.

Ефективність діяльності органів соціального страхування щодо пересічного застрахованого (по всіх галузях народного господарства) відбиває таблиця № 1⁷⁵¹.

Таблиця № 1

Витрати з соцстраху в Україні у першій п'ятирічці в розрахунку на одного застрахованого на місяць (руб.)				
Статті витрат	За планом		Виконання	
	1928 р.	1932 р.	1928 р.	1932 р.
Допомога з тимчасової працездатності	24,40	25,95	25,03	25,48
Пенсії	15,54	27,72	17,00	14,31
Допомога з безробіття	10,0	13,32	10,90	-
Додаткові види допомоги (на поховання та догляд за дитиною)	6,87	5,19	6,73	2,85
Оздоровчі заходи та дієхарчування	3,17	5,08	2,75	6,07
Організаційні витрати, включаючи лікувальний контроль	2,35	1,78	1,78	1,05
Соціально-побутове обслуговування	-	-	-	5,64
На медичну допомогу, включаючи лікарняне будівництво	22,47	27,71	23,98	36,82
Житлове будівництво	3,31	3,87	9,70	40,86
Інші витрати, в тому числі субсидування Інституту праці	1,32	0,21	1,58	0,18

Як бачимо, більшість із запланованих показників по основних видах соціального страхування — з безробіття, тимчасової та постійної непрацездатності, а також на поховання та на догляд за немовлям, окрім спрямованих на оздоровлення та лікування застрахованих, на кінець першої п'ятирічки не була виконана. Разом із тим суттєво збільшувалися кошти на профілактику захворюваності, що було спричинено активним будівництвом нових жител, лікарень, оздоровчих та соціально-побутових закладів для робітників. Внаслідок цього структура страхового бюджету зазнала суттєвих змін: частка витрат на різні види грошової допомоги у ньому знизилася з 60,2% до 34,1%, а на соціально-побутові потреби та на лікування й оздоровлення робітників — навпаки, зросла з 38,2% до 65,8% (так звані «інші витрати» скоротилися з 1,6% до 0,1%). Найменше знизилася розміри пенсійної допомоги із розрахунку на одного застрахованого (на 1,8%), а найбільше — на додаткові види забезпечення (на 45,1%) і з тимчасової непрацездатності (на 48,4%) (розрахунки за даними таблиці № 1).

В 1934 р. витрати на соціально-побутові заходи з фондів соціального страхування, порівняно з 1930 р., зросли майже у 70 разів⁷⁵².

У 1936 р. бюджет соцстраху був названий стахановським, оскільки акцентував основну увагу на покращенні соціального захисту учасників цього руху.

У зв'язку з посиленням боротьби з прогульниками й симулянтами і збільшенням асигнувань на заходи з покращення умов праці та життя робітників на 82,2% в страховому бюджеті зменшувалися кошти, передбачені на виплату допомоги у разі тимчасової непрацездатності й на 45,1% — з інвалідності⁷⁵³.

Зупинимося на з'ясуванні рівня пенсійного забезпечення робітників, страхової допомоги на випадок смерті останніх чи членів їхніх родин, а також материнства застрахованих робітниць.

Принципові зміни в пенсійному законодавстві визначила постанова ЦВК і РНК СРСР «Про соціальне страхування» від 23 червня 1931 р. Відповідно до потреб індустріалізації вона поставила перед Всеукраїнською радою соцстраху завдання встановити більш високі пенсії та зменшити стаж роботи для робітників, зайнятих на важких і шкідливих виробництвах; збільшити їх залежно від тривалості стажу роботи останніх у даних галузях; а також розробити стимули заохочення пенсіонерів до суспільно корисної праці. Ці заходи мали стримати відтік робочої сили з провідних галузей народного господарства.

Згідно з цією постановою, пенсії для робітників, зайнятих на підземних роботах, встановлювалися в розмірі 71–72% заробітку, для металістів — 65–66%; для текстильників — 60–62%. Під час визначення розмірів їх через старість враховувалася не тільки галузь народного господарства, а й трудовий стаж. У липні 1931 р. встановлювалася «стеля» максимальних пенсій залежно від причини інвалідності та місцевості проживання працівників: найвища — через виробничий травматизм і соціальні захворювання — до 225 руб., нижча — через загальні захворювання — до 150 руб. у містах та 130 — в селах та найнижча — через старість — до 112 руб. 50 коп.⁷⁵⁴

У лютому 1932 р. було встановлено новий, чотириступеневий поділ пенсіонерів на категорії, від приналежності до котрих залежав розмір їх відповідного забезпечення. До першої категорії були віднесені робітники, зайняті на шкідливих та підземних роботах. У другу групу об'єднувалися всі інші трудівники металургійної, машинобудівної, електротехнічної, вугільної, нафтової, хімічної промисловості, залізничного й водного транспорту, підприємств зв'язку. Третю категорію складали всі робітники, не віднесені до двох попередніх груп, і службовці, зайняті на виробництві. Решта останніх відносилася до четвертої категорії. Водночас було підвищено мінімальний розмір пенсій для інвалідів І та II груп, які раніше працювали в провідних галузях промисловості⁷⁵⁵.

3 листопада 1932 р. встановлювалася залежність пенсійного забезпечення від дотримання працівниками правил внутрішнього розпорядку підприємств. Робітники, звільнені з роботи через порушення трудової дисципліни, під час розрахунку отримували трудові книжки з відміткою про скасування трудового стажу, без якого пенсійне забезпечення не надавалося. Працюючим інвалідам праці, також звільненим за прогули, не виплачувалася надбавка до пенсій у разі їх підвищення. Крім того, вони втрачали право на працевлаштування й перекваліфікацію.

Оскільки на виробництві не вистачало кадрових робітників, суттєво збільшувався розмір пенсій особам, що продовжували працювати після досягнення відповідного віку. Однак найбільше влада піклувалася про персональних пенсіонерів, до категорії яких з числа робітників зараховувалися лише працівники,

котрі отримали почесне звання «Героя праці». Якщо розмір пенсійного забезпечення, виплаченого інвалідам праці у роки першої п'ятирічки, пересічно зріс лише в 0,25 разів, то для персональних пенсіонерів — у 13 разів⁷⁵⁶.

З 1932 р. через повсюдне запровадження карткової системи почалася натуралізація пенсій, котрі виплачувалися інвалідам. Одночасно в зв'язку зі зменшенням їх розміру з 17 руб. у 1928 р., до 14 руб. 13 коп. у 1932 р. (див. табл. № 1) активізувалася трудова допомога цим категоріям громадян.

Протягом другої п'ятирічки пересічний розмір пенсій планувалося довести до 45,72% від суми заробітної плати, а для членів сімей, які втратили годувальника, — до 38,62% від неї в померлого голови родини. Пенсії через старість планувалося поширити на всі категорії працівників⁷⁵⁷.

Одне їх підвищення було проведено у 1934 р. в зв'язку зі скасуванням нормованого постачання хлібом і зростанням ціни на нього. Щоправда, воно торкалося виключно низькооплачуваних робітників і службовців. Для перших, що отримували пенсію до 40 руб., її розмір збільшився на 5 руб., для других — на 4 руб., а для сімей, котрим призначили останню через втрату годувальника у сумі до 30 руб., — на 3 руб. Це підвищення не стосувалося пенсіонерів, які працювали на підприємствах і в установах, оскільки у них зростала заробітна плата⁷⁵⁸.

В 1935 р. встановлювалися спеціальні пенсії для стахановців. При нарахуванні їх відповідного забезпечення за основу брався пересічний заробіток цих працівників за останні 12 місяців, не обмежений максимальною сумою (для інших робітників вона визначалася на той час у 450 руб.)⁷⁵⁹.

Згідно з положенням про персональну пенсію, затвердженим політбюро ЦК КП(б)У 3 липня 1935 р., розширювалися відповідні пільги для «Героїв праці». Якщо останнім призначали персональні пенсії республіканського значення, то їх розмір встановлювався в межах 150–400 руб., а коли місцевого — то 75–300 руб. Сума цієї допомоги залежала не тільки від характеру та ступеня заслуг працівників, а й кількості осіб, котрі були на його утриманні, а також заробітку пенсіонера на момент втрати працездатності та групи інвалідності. Якщо він мав систематичні заробітки або трудові прибутки, що разом із сумою, призначеної йому персональної пенсії перевищували визначений у цьому положенні максимальний розмір відповідної допомоги, остання сплачувалася в зменшеному розмірі.

Положення про персональні пенсії передбачало широке коло пільг для осіб, котрі їх отримували. По-перше, квартплата їм нараховувалася за ставками, встановленими для робітників і службовців, із розрахунку 50% від одержуваної пенсії, й систематичного заробітку, якщо такий був, разом. При цьому не враховувалися випадкові заробітки персональних пенсіонерів.

По-друге, за такими ж само пільгами вони сплачували й за надлишки жилплощі. До того ж їх не дозволялося виселяти адміністративним шляхом без надання придатного для проживання приміщення, не меншого за розмірами за ту площу, яку вони займали до виселення, а також транспортних засобів для переїзду. По-третє, персональні пенсіонери звільнялися від сплати місцевих податків та зборів. Крім того, не підлягали оподаткуванню належні їм будівлі, транспортні засоби й худоба. По-четверте, вони мали право на безкоштовне і

позачергове користування всіма видами лікарської та протезної допомоги, а члени їх родин обслуговувалися у медзакладах нарівні зі застрахованими робітниками. Щодо санаторно-курортного лікування персональні пенсіонери також прирівнювалися до них. По-п'яте, їх позачергово приймали в установах соціального забезпечення (будинків для інвалідів тощо) й охорони здоров'я, а членів родин останніх — у тих же закладах нарівні зі застрахованими робітниками. По-шосте, в разі вступу до кооперативних організацій вони сплачували пайові та вступні внески у найменшому розмірі, встановленому для низькооплачуваних категорій населення. Крім того, персональні пенсіонери республіканського значення отримали право на безкоштовний проїзд комунальними залізницями.

Діти й особи, що перебували на утриманні цих пенсіонерів, приймалися до всіх учбових закладів і виховних установ переважно перед іншими кандидатами та мали першочергове право на стипендії. Такі само пільги надавалися й самим персональним пенсіонерам, коли вони вступали для навчання (на курси, робітничі факультети, технікуми і виші).

Персональні пенсії встановлювалися й для членів сімей померлих чи безвісти відсутніх персональних пенсіонерів, що мали підстави для їх одержання. Розміри цих пенсій визначався залежно від чисельності осіб, які були на їх утриманні та з урахуванням бюджету родини на час смерті чи зникнення останніх. Причому загальна сума відповідного забезпечення всіх членів сім'ї не мала перевищувати визначений для таких пенсій максимум⁷⁶⁰.

З 1939 р. до всіх їх встановлювалися надбавки за безперервний трудовий стаж. Для інвалідів I й II групи з причини загального захворювання вони становили від 10 до 20% залежно від категорії інвалідності. Разом із тим підвищувався загальний стаж роботи, що давав право на пенсію. Залежно від віку застрахованого останній на підприємстві мав становити: для чоловіків — від 2 до 20 років, для жінок від 2 до 15 років і в порядку винятку для осіб, зайнятих на підземних роботах, — від 2 до 14 років. Загалом необхідний стаж роботи, що давав право на пенсію, був підвищений порівняно з попереднім періодом більше, ніж у 2 рази⁷⁶¹.

В роки першої п'ятирічки виплати пенсій нерідко затримувалися.

Із серйозними проблемами зіткнулися робітники й у разі смерті членів їх родин, а останні — у випадку смерті годувальника чи в зв'язку з народженням дітей. Згідно з «Кодексом законів про працю», похоронні виплати мали покривати пересічну вартість послуг громадянського обряду поховання, але не перевищувати рівня середньомісячної зарплати для даної місцевості⁷⁶². Однак встановлена страховка не покривала всіх витрат, оскільки ціни на послуги похоронних бюро були необґрунтовано високими. Так, у столиці в 1928 р. труну собівартістю у 8 руб. продавали за 30, а собівартістю 16 руб. — від 40 до 70⁷⁶³. Родичам померлих доводилося позичати гроші, щоб оплатити останні.

Через загострення товарного дефіциту, виникали також серйозні проблеми з грошовою страховою допомогою по догляду за новонародженими. З цієї причини почастишали випадки нецільового використання матерями «дитячих грошей»⁷⁶⁴. Щоб захистити інтереси дітей, фабзавкоми почали ставити питання про видачу допомоги на предмети догляду за немовлям натурою⁷⁶⁵. Зважаючи на ці

клопотання, Центральне управління соціального страхування (Цусострах) дозволило за бажанням застрахованої матері повністю або частково замінювати грошові виплати на натуральні. До дитячого набору вартістю 22 руб. 50 коп., встановленому наприкінці 1920-х рр., мали входити 8–10 пелюшок, 4–6 сорочок, 2–3 кофточки і така ж кількість простирادل, по одній тканий та байковій ковдрі, гумовий балон, ванночка з оцинкованого заліза, ліжко та 1 м клейонки⁷⁶⁶.

Оскільки товарні фонди витрачалися переважно для стимулювання хлібозаготівлі, потреба міст у предметах догляду за новонародженими задовольнялася частково, наприклад, у 1932 р. — лише на чверть⁷⁶⁷. Через брак відповідних товарів у міських магазинах споживчої кооперації матерям видавали на «дитячі талони» різний непотріб — речі, не призначені для догляду за дитиною, або ті, які в них були. До того ж ціни на ці товари для пересічних громадян були високими. Обурені браком товарів для немовлят та їх дорожнечою, робітниці зверталися зі скаргами до різних інстанцій⁷⁶⁸.

Коло пільговиків на отримання дефіцитної натуральної допомоги для новонароджених було визначено в квітні 1932 р. До їх категорії потрапили низькооплачувані робітники провідних підприємств промисловості, оклад яких не перевищував 180 руб., а інших галузей — 150 руб. Інші, що мали право на цей вид допомоги, отримували його в грошовій формі⁷⁶⁹. У виняткових випадках дозволялося видавати ордери на «дитячі пайки» ударникам із робітників і ІТП⁷⁷⁰.

Система розподілу натуральної допомоги викликала обурення кваліфікованих робітників й ударників, які скаржилися на те, що вона не заохочувала працівників до довгорічної роботи на одному підприємстві, набуття кваліфікації та перевиконання виробничих завдань. Підтримуючи їхні вимоги, голова територіальної республіканської страхової каси УСРР звернувся до Цусостраху з пропозицією враховувати при видачі натуральної допомоги для догляду за немовлятами виробничі чинники і насамперед ударництво й тривалість трудового стажу⁷⁷¹.

Щоб покрити дефіцит наборів, що надходили в централізованому порядку, страховим касам було запропоновано вишукувати місцеві товарні ресурси⁷⁷². Однак зробити це було надзвичайно складно. Тому у 1932 р. асигнування, призначені для закупки товарів для новонароджених, повністю не використовувалися. Сума залишку за відповідною статтею бюджету соцстраху СРСР становила 4 млн руб. Ці невикористані кошти для немовлят було переадресовано на утримання дитячих закладів⁷⁷³.

Для того що уберегти матерів-годувальниць від виснажливого стояння у чергах за дефіцитними товарами, із серпня 1932 р. їм було надано право першочергового отоварювання в магазинах споживчої кооперації по ордерах на придбання дитячих речей порівняно з іншими пайовиками. Водночас їх дирекціям приписувалося комплектувати набори для новонароджених суворо до встановленого асортименту товарів. Якщо придатних із них у продажу не було, жінкам дозволялося замінювати останні на інші за їх власним вибором, а не придбати ті, що їм продавали в примусовому порядку⁷⁷⁴.

До складу набору, встановленому у 1932 р., входило 7 підгузків, 8 бавовняних пелюшок та чотири фланелевих, 3 сорочки та стільки ж сорочечок,

4 кофточки, 2 простирадла, по 1 підковдрі і стьобаній ковдрі. Вартість набору підвищилася до 32 руб.⁷⁷⁵

Щоб попередити спекуляцію товарами для дітей, Наркомат постачання не тільки встановив тверді преїскурантні ціни на них, а й обмежив рівень бюджетних та роздрібних націнок на їх собівартість. Особи, винні в їх перевищенні, залучалися до адміністративної й кримінальної відповідальності. Бюджетні націнки для міст визначалися у розмірі 36%, а для села — 47,5%. Роздрібні торгіві також встановлювалися залежно від того, де реалізовувалися товари, — у міській чи сільській місцевості, а крім того, диференціювалися за територіальними поясами⁷⁷⁶.

Зважаючи на зростаючу потребу в робочій силі, влада намагалася знизити смертність породіль і немовлят та підвищити народжуваність дітей. Із цією метою здійснювалося державне страхування матерів-робітниць і службовок — у разі їх вагітності й пологів. Страховопомога для вагітних та породіль надавалася виключно для робітниць та дружин робітників на термін 8 тижнів до й після пологів, а для службовок і дружин службовців — 6 тижнів. А так звана «допомога на годування» новонароджених встановлювалася — робітницям і службовкам упродовж 9 місяців після пологів та дорівнювала $\frac{1}{4}$ суми середнього для певної місцевості заробітку. Причому право на отримання її для породіль набували лише ті трудівниці, які пропрацювали за наймом не менше півроку до початку відпустки за вагітністю⁷⁷⁷.

На початку 1930-х рр. у зв'язку з кампанією боротьби з плинністю робочої сили термін трудового стажу, необхідного для отримання допомоги на годування та догляд за немовлятами, було подовжено до 8 місяців. Робітницям, які переривали трудовий стаж до виходу в декретну відпустку, дитячий набір надався лише тоді, коли вони переходили з одного підприємства до іншого за згодою з адміністрацією, органами праці чи громадськими організаціями (партійними або профспілковими), або внаслідок звільнення з роботи, але не з власної провини. Причому в усіх випадках термін перерви між роботами не мав перевищувати 2-х місяців⁷⁷⁸. У разі, якщо вони не встигли вчасно працевлаштуватися, виплата допомоги їм не проводилася⁷⁷⁹.

Для жінок, які не мали притулку в останні місяці вагітності та відразу після пологів, організовувалися будинки «матері й дитини», які також називалися «будинками матері-пролетарки» чи «самітної матері». Ці заклади не тільки надавали притулок і харчування вагітним та породіллям, а й навчали жінок правилам догляду за дитиною та здійснювали їх професійну підготовку. Кількість таких будинків в Україні з 1929 по 1931 р. збільшилася з 9 до 14⁷⁸⁰.

На кошти органів соцстраху організовувалася мережа молочних кухонь при дитячих консультаціях, які з 1920-х рр. отримали назву «крапля молока». Якщо у 1928 р. в Україні нараховувалося 143 останніх, то у 1933 р. — 279, а в 1936 р. — 360. Однак через малу пропускну спроможність їх мережа була недостатньою. У 1935 р. 11 відповідних закладів Києва постачали харчуванням лише 1502 дітей, 9 кухонь Харкова — 1521; а 3 в Одесі — 605. І тільки 2 великі в Дніпропетровську обслуговували 1490 дітей⁷⁸¹. Тим часом, висока смертність їх в ясельному віці у великих містах, насамперед Макіївці, Сталіно, Ворошиловграді й Одесі, пояснювалася зокрема широким поширенням шлунково-кишкових хвороб у літні місяці⁷⁸².

За сприяння органів соцстраху організовувалося забезпечення дітей низькооплачуваних робітників гарячими сніданками в школах. З 1931р. по 1933 р. кількість тих, які безкоштовно харчувалися у них, збільшилася у 3,5 раза. Якщо у 1931 р. вона становила 23988 осіб, то у 1932 р. — 58602, а у 1933 р. — 84756⁷⁸³. Перевага при звільненні від плати за сніданки «надавалася дітям ударників при інших рівних умовах» (мався на увазі ступінь матеріального забезпечення)⁷⁸⁴.

Запроваджувалося дієтичне харчування робітників, хворих на шлунково-кишкові хвороби, без відриву від виробництва. Мережа останнього у заводських та фабричних їдальнях забезпечувала в 1931 р 52500 робітників, у 1932 р. — 100 тис., у 1933 р. — 122600, а в 1934 р. мала охопити 124400 осіб⁷⁸⁵.

У зв'язку із залученням праці жінок до промислового виробництва активізувалися заходи по звільненню їх від обтяжливих домашніх турбот та насамперед від догляду за дітьми. Завдяки розгортанню стаціонарної ясельної мережі до кінця першої п'ятирічки планувалося забезпечити місцями в цих закладах усіх дітей відповідного віку робітниць провідних підприємств промисловості, на 60% — трудівниць її інших галузей і транспорту й на 10% — колгоспниць⁷⁸⁶.

Організація та утримання ясел мали фінансуватися переважно коштами соцстраху, які формувалися з 0,25% відрахувань підприємств із фондів заробітної плати, асигнувань із місцевого бюджету і грошей батьків⁷⁸⁷. Коли у 1933 р. Держплан зняв утримання дитячих закладів з місцевого бюджету, частку коштів соціального страхування в їх фінансуванні було збільшено. Зокрема по яслах із 1932 р. вона зросла з 40% до 50%, у деяких галузях промисловості — навіть до 70%, а по школах — з 20% до 40%⁷⁸⁸. Однак фондів соцстраху не вистачало, й їх дефіцит компенсували батьки.

В 1934 р., коли фінансування ясел було передано до профспілок, останні вирішили оплачувати їхні витрати лише у половинному розмірі, тому кошти на утримання ясел не збільшилися⁷⁸⁹.

Оплати цих закладів лягала важким тягарем на бюджет родин трудящих. Її розміри для різних категорій робітниць залежно від їх заробітків та багатодітності різнилися у десятки разів, наприклад, для Києва й області — від 3 до 90 руб. Пільгу на безкоштовне відвідування ясел отримали низькооплачувані робітники із зарплатою в 50 руб, а також багатодітні (4 дітей і більше) із заробітком від 60 до 75 руб. Найвища плата — 75–90 руб. — встановлювалася для високооплачуваних робітників із зарплатою 700 руб. та вище. Щоправда, для тих з них, які мали багато дітей, плата обмежувалася 70 руб.⁷⁹⁰ Пересічно частка витрат робітниць на утримання однієї дитини у дошкільних закладах, за винятком багатодітних матерів, становила від 5% до 13% від суми їх заробітної плати⁷⁹¹.

Переважну частку коштів, які асигнувалися Головносоцтрахом для розвитку ясельної мережі, було передано в міста й робітничі селища Донбасу і Криворіжжя, а також у Київ, Одесу й Харків⁷⁹². На них було відкрито 593 стаціонарних ясельних закладів для дітей робітниць провідних галузей промисловості, найбільше — в районах концентрації вугільних, металургійних та машинобудівних підприємств (див. табл. № 2).

Мережа відомчих заводських і шахтних ясельних закладів за станом по окремих галузях промисловості на 1.IV.1933 р.		
Галузь промисловості	Кількість ясел	Кількість ліжок
Вугільна	155	8503
Металургійна	33	3455
Машинобудівна	46	3907
Хімічна	17	1206
Рудна	17	1380
Інші підприємства	225	15156
Разом	593	33617

Всього за роки першої п'ятирічки мережа ясел збільшилася на 1476 закладів — з 225 до 1701*, враховуючі сільські ясла⁷⁹³.

Однак плани відкриття нових ясельних закладів не виконувалися. Наприклад, у 1933 р. вдалося засвоїти лише половину коштів, асигнованих на їх будівництво. Причиною було те, що спорудження комунальних закладів не відносилося до категорії першочергового й тому будівельні матеріали, попит на які перевищував пропозицію, для нього у централізованому порядку не відпускалися⁷⁹⁴.

Звичайно дитячі садки та ясла розміщувалися в старих, тісних і непристосованих для них приміщеннях без душових, пралень, сушилень й ізоляторів. У деяких, як, наприклад, на шахті «Гладковська», не було навіть рукомийників. Нові чи відремонтовані приміщення, призначені для дитячих закладів, нерідко захоплювалися професійними спілками чи іншими громадськими організаціями. Іноді їх «ущільнювали» для заселення громадян. Лише окремі дошкільні заклади, як ясла на шахті «Смолянка», укомплектовувалися кваліфікованим педагогічним та медичним персоналом.

Ясла несвоєчасно постачалися продовольством, особливо у голодні роки, коли навіть у Донецькому регіоні вони по декілька місяців не отримували багатьох, необхідних для дитячого раціону продуктів, зокрема молока. Вони постачалися лише в половинному обсязі від потреби⁷⁹⁵.

Через брак грошей зривалися самозаготівлі продуктів яслами й організація їх підсобних господарств, не оновлювалася ліжкова білизна, не придбалися одяг, взуття дітей і халати для матерів, які годували їх у брудному робочому одязі.

Адміністрація дитячих закладів безуспішно «вибивала» фінансування від територіальних страхових кас. Тим часом останніми в 1932 р. було освоєно лише 51,3% коштів, асигнованих Цусострахом на дитсадки, 39,2% — на ясла та 29,4% — на молочні кухні (дані по Донецькому регіону).

Й лише там, де адміністрація підприємств і профспілки не були байдужими до становища дітей робітників, робота відповідних закладів налагоджувалася.

* Дані на 1 квітня 1933 р.

Однак досить часто вони усувалися від розв'язання всіх ясельних проблем, перекладаючи їх на батьків, які на громадських засадах організовували чергування у цих закладах, ремонтували та прали постільну білизну й дитячий одяг, прибирали і ремонтували приміщення ясел, допомагали їм в організації підсобних господарств та проведенні самозаготівель продовольства, а також налагоджували контакт із парткомами, райрадами, місцевими відділами охорони здоров'я й громадськими організаціями, зацікавленими в роботі серед дітей, насамперед — із профспілками і зборами делегаток. Найбільш поширеною формою зв'язку ясельних закладів з адміністрацією промислових підприємств та робітничою громадськістю були «виробничі наради», які засновувалися у них за участю представників трьох сторін⁷⁹⁶.

В 1935 р. у зв'язку з погіршенням фінансування ясел (припиненням його з боку житлової кооперації) їх кількість почала скорочуватися, особливо в Донбасі. За рік до 1936 р. вона зменшилася з 1625 до 1543, а кількість дітей, котрі їх відвідували, — з 91105 до 86744⁷⁹⁷. Через брак коштів не дотримувалися норми харчування останніх. Наприклад, кількість жирів, що щомісячно відпускалася для вихованців міських ясел у першому кварталі 1934 р. із розрахунку на одну дитину, пересічно становила 50 г при нормі в 460 г⁷⁹⁸.

Майже кожного року через фінансові труднощі опинялась на межі зриву дитяча оздоровча кампанія⁷⁹⁹. З метою залучення додаткових коштів для її проведення в особливо несприятливі роки (1933-й і 1935-й) оголошувалися «місячники оздоровлення дітей», під час яких вводилися невеликі нарахування на вартість квитків у театри, кіно, на проїзд у громадському транспорті, на рахунки в ресторанах та на парфумерні товари. організовувалися спектаклі, збори від яких також йшли у відповідний фонд. Окрім того збиралися пожертви від окремих громадян і добровільних товариств. В 1933 р. само ці товариства мали надати майже половину коштів (45%), які планувалося зібрати під час «місячника». Проте, як засвідчують скарги керівників районних відділів охорони здоров'я, котрі надходили до відповідного Наркомату, «професійні, господарські та страхові організації, добровільні товариства недооцінювали важливість оздоровчої кампанії»⁸⁰⁰. Наприклад, на заводі ім. Петровського для оздоровлення дітей було асигновано 18 тис. руб. замість 60 тис., а на ім. Леніна — 6,2 тис. замість 30 тис.⁸⁰¹

В 1935 р. фінансування літніх оздоровчих закладів продовжувалося здійснюватися у рівних частках за рахунок професійних спілок і робітників, чиї діти відпочивали в дитячих таборах та на відповідних площадках⁸⁰². Щоб зменшити витрати батьків, у республіці було проведено новий місячник по мобілізації додаткових коштів на оздоровлення дітей. Якщо в 1933 р. він дав державі 10 млн руб., то у 1935 р. планувалося зібрати не менше 15 млн⁸⁰³.

Завдяки зусиллям держави й громадськості кількість дітей, які оздоровлювалися під час літніх канікул, зростала з року в рік. З 1933 р. по 1936 р. їх чисельність у піонерських таборах збільшилася з 1.670 до 209.801, а на дитячих майданчиках — з 93.600 до 781.957⁸⁰⁴. Вже в 1933 р. останніми було охоплено 64% школярів, причому найбільше — в Донецькій (80%) і Дніпропетровській областях (78%). У дитячих таборах та колоніях для робітничої молоді побувала третина робітничих підлітків⁸⁰⁵.

За рахунок соціального страхування покращилася допомога робітникам провідних галузей промисловості із кас взаємодопомоги. На початку 1930-х рр. вони на великих та середніх підприємствах почали субсидуватися на 2/3 на кошти соцстраху та на 1/3 — профспілок. Каси обслуговували лише членів останніх, надаючи їм платні та безоплатні позики в розмірі середнього заробітку⁸⁰⁶. Оскільки коштів для всіх бажаючих отримати позику не вистачало, у першу чергу її надавали передовикам виробництва⁸⁰⁷.

Вивчення проблеми дає підстави зробити висновок, що перехід до форсованої індустріалізації викликав суттєві зміни в соціальному страхуванні робітників. Надання страхдопомоги залежало не тільки від членства у профспілках й розміру заробітної плати застрахованих, а й від тривалості та безперервності їх трудового стажу, індустріальної важливості виробництва, в якому вони працювали, а також від їх виробничих показників (пільги надавалися насамперед ударникам, стахановцям, переможцям соціалістичного змагання). Таким чином виконувалося державне замовлення на формування кваліфікованих робітничих кадрів для індустріальних галузей економіки, підвищення інтенсифікації праці й зміцнення трудової дисципліни.

У зв'язку з необхідністю зниження рівня тимчасової непрацездатності кошти соцстраху почали використовуватися переважно на покращення умов життя та праці робітників і розвиток мережі лікувально-оздоровчих закладів. Зважаючи на дефіцит кадрів працівників, збільшувалися пенсії для працюючих пенсіонерів, скасовувалися грошова й натуральна допомога безробітним та розширювалася трудова інвалідам праці. З цією ж метою створювалася й система дитячих оздоровчих закладів для дошкільників, школярів та робітників-підлітків, які звільняли жінок від догляду за дітьми. Щоб стримати плинність робітничих кадрів, збільшувався термін безперервного робочого стажу, необхідного для отримання страхової допомоги, а також скасовувалося право на неї для робітників-«літунів». Загострення товарного дефіциту у першій половині 1930-х рр. зумовило тимчасову натуралізацію цієї допомоги.

Активну участь в економії та поповненні страхових коштів брали самі застраховані. Через інститути страхделегатів і дисциплінарні виробничо-товариські суди влада залучала їх до боротьби із «симулянтами», «прогульниками» й «літунами», а через місячники «оздоровлення дітей» та шефство робітничих колективів над дитячими закладами, які знаходилися на частковому утриманні страхових органів, а потім — профспілок, до благодійницької допомоги їм.

¹ Шаталина Е.П. Развитие социальной структуры рабочего класса Украинской ССР (1930-е годы). — К., 1988. — С. 6.

² Лихолобова З.Г. Рабочие Донбасса в годы первых пятилеток (1928–1937). — Донецк, 1973; Лобурець В.Є. Формування кадрів радянського робітничого класу України (1921–1932). — К., 1974; Резницкая М.В. Рабочий класс Украины в период социалистической реконструкции народного хозяйства (1926–1937): Очерк историографии проблемы. — К., 1977; Сырцова С.М. Рабочий класс Украины на завершающем этапе социалистической индустриализации. — К., 1979; Шаталина Е.П. Указ. соч.

³ Фельдман М.А. Рабочие промышленности СССР и Германии к июню 1941: сравнительный анализ // Российская история. — 2009. — № 6. — С. 81; Жиромская В.Б. Демографическая история России в 1930-е годы: Взгляд в неизвестное. — Москва, 2001.

⁴ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 32.

⁵ Лобурець В.Є. Вказ. праця. — С. 72.

⁶ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 44.

⁷ Сонин М.Я. Воспроизводство рабочей силы СРСР и баланс труда. — М., 1959. — С. 182.

⁸ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 44.

⁹ Лихолобова З.Г. Указ. соч. — С. 20–21.

¹⁰ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 44–45.

¹¹ История Украинской ССР. — Т. 7. — К., 1984. — С. 396.

¹² Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 32.

¹³ Гольдман В. Проза о советском паспорте: рабочие и свободное переселение (конец 1920-начало 1930-х гг.). — Новый исторический вестник. — Москва, 2005. — С. 84–85.

¹⁴ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 50.

¹⁵ Правда через роки. — Донецьк, 1995. — С. 6.

¹⁶ Підраховано за даними: Всесоюзная перепись населения 1937 года: общие итоги. Сб. док. и мат. — Москва, 2007. — С. 203.

¹⁷ Підраховано за даними того ж джерела. — С. 211–112.

¹⁸ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 241.

¹⁹ Там же. — С. 49–50.

²⁰ Жиромская В.Б. Указ. соч. — С. 122.

²¹ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 67.

²² Там же. — С. 32.

²³ Там же. — С. 67.

²⁴ Там же. — С. 67–69.

²⁵ Там же. — С. 199–200.

²⁶ Там же. — С. 60–62.

²⁷ Там же. — С. 63.

²⁸ Там же. — С. 64, 67.

²⁹ Фельдман М.А. Указ. соч. — С. 82–83.

³⁰ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 91.

³¹ Жиромская В.Б. Указ. соч. — С. 130–132.

³² Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 204–205.

³³ Жиромская В.Б. Указ. соч. — С. 138–139.

³⁴ Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 106, 108.

³⁵ Жиромская В.Б. Указ. соч. — С. 141.

³⁶ Всесоюзная перепись населения 1937 года: общие итоги. Сб. док. и мат. — С. 195.

³⁷ Жиромская В.Б. Указ. соч. — С. 140–141.

³⁸ Там же. — С. 139.

³⁹ Матюгин А.А. Рабочий класс СССР в годы восстановления народного хозяйства (1921–1925). — М., 1962.

⁴⁰ Фельдман М.А. Указ. соч. — С. 83–84.

⁴¹ Праця в УРСР (Стат. довідник). — К., 1937. — С. 78, 79; Революція і національність. — 1937. — № 11. — С. 79; История рабочего класса СССР. — Т. 3. Рабочий класс СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны. 1938–1945. — М., 1984. — С. 111.

⁴² Шаталина Е.П. Указ. соч. — С. 160.

⁴³ Гринь Д.К. Динаміка чисельності та складу українських робітників у 1920–1930-х роках // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. М.В. Гоголя. — Ніжин, 1999. — С. 97–104.

⁴⁴ Всесоюзная перепись населения: основные итоги. — М., 1992. — С. 194–195.

-
- ⁴⁵ Дахно С.Н. Рабочие Юго-Востока России в годы нэпа: История генерации и многомерность повседневной жизни социальной группы. — Ростов на Дону, 2007. — С. 116.
- ⁴⁶ Там же. — С. 121.
- ⁴⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3197. — Арк. 24.
- ⁴⁸ Там само. — Арк. 26.
- ⁴⁹ Там само. — Арк. 32–33.
- ⁵⁰ Там само. — Арк. 21.
- ⁵¹ Там само. — Спр. 3170. — Арк. 29–37.
- ⁵² Там само. — Спр. 4920. — Арк. 150.
- ⁵³ Там само. — Спр. 2824. — Арк. 20.
- ⁵⁴ Там само. — Спр. 2827. — Арк. 51.
- ⁵⁵ Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція. — К., 1991. — С. 29–31.
- ⁵⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3197. — Арк. 32.
- ⁵⁷ Нестор. Ломом по голове. — Рабочая газета. — 1929. — 1 марта.
- ⁵⁸ Там же.
- ⁵⁹ Кочегарка. — 1930. — 4 січня.
- ⁶⁰ Всеукраїнський пролетар. — Х., 1930. — 8 січня.
- ⁶¹ Наддніпрянська правда. — 1930. — 9 лютого.
- ⁶² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3570. — Арк. 62 зв.
- ⁶³ Там само. — Арк. 11.
- ⁶⁴ Там само.
- ⁶⁵ Там само.
- ⁶⁶ Кривуля О.О. Жінки і індустріалізація в Україні (1926–1930-ті рр.). — Дис. ... канд. істор. наук. — Луганськ, 2004. — С. 139–140.
- ⁶⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2825. — Арк. 33–34.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ Там само.
- ⁷⁰ Кривуля О.О. Вказ. праця. — С. 139–140.
- ⁷¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2825. — Арк. 37.
- ⁷² Правдист. — Луганск. — 1930. — 8 июля.
- ⁷³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2825. — Арк. 38.
- ⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Спр. 657. — Арк. 1; Кривуля О.О. Вказ. праця. — С. 139–140; Червоний перець. — 1930. — № 11–12. — С. 10.
- ⁷⁵ Кривуля О.О. Вказ. праця. — С. 159.
- ⁷⁶ Там само. — С. 150.
- ⁷⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3021. — Арк. 4.
- ⁷⁸ Луганська правда. — 1928. — 11 грудня.
- ⁷⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2827. — Арк. 46.
- ⁸⁰ Там само. — Арк. 172, 182.
- ⁸¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3021. — Арк. 4–6.
- ⁸² Там само. — Спр. 3570. — Арк. 21.
- ⁸³ Там само. — Спр. 31797 — Арк. 22.
- ⁸⁴ Там само. — Спр. 3130. — Арк. 6.
- ⁸⁵ Там само. — Спр. 3570. — Арк. 2 зв.
- ⁸⁶ Журавлев С. «Маленькие люди» и «большая история». Иностранцы московского Электрозавода в советском обществе 1920–1930-х гг. — Москва, 2000. — С. 238.
- ⁸⁷ Паншин В.П., Богданов С.В. Государство и безработица в России. 1900–2000 гг. — Курск, 2004. — С. 148.
- ⁸⁸ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — Москва, 2004. — С. 36.

-
- ⁸⁹ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 157.
- ⁹⁰ Там же. — С. 152.
- ⁹¹ Там же. — С. 160–161.
- ⁹² Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 34.
- ⁹³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4676. — Арк. 77.
- ⁹⁴ Там само. — Арк. 76.
- ⁹⁵ Там само. — Арк. 91.
- ⁹⁶ Там само.
- ⁹⁷ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 36.
- ⁹⁸ Там же. — С. 34.
- ⁹⁹ Трубенюк О. Українське робітництво за умов наступу тоталітаризму (друга половина 20-х — початок 1930-х рр. // 3 архівів ВЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. — К., 2000. — № 2/4. — С. 65.
- ¹⁰⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 11.
- ¹⁰¹ Там само. — Спр. 4221. — Арк. 18.
- ¹⁰² Там само.
- ¹⁰³ Бурка. — Кривой Рог. — 1933. — 11 мая.
- ¹⁰⁴ Труд. — Москва. — 1932. — 20 ноября; 1933. — 6 января.
- ¹⁰⁵ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 224–230.
- ¹⁰⁶ Голдман В. Проза о советском паспорте. Рабочие и свободное переселение в 1920–1930-е годы // Новый исторический вестник. — Москва, 2005. — С. 85.
- ¹⁰⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 15.
- ¹⁰⁸ Там само.
- ¹⁰⁹ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 224–230.
- ¹¹⁰ Голдман В. Указ. соч. — С. 85.
- ¹¹¹ Трубенюк О. Вказ. праця. — С. 65.
- ¹¹² ЦДАГО України. — Ф. 1. Оп. 20. — Спр. 3193. — Арк. 13.
- ¹¹³ Там само. — Спр. 3570. — Арк. 11–12.
- ¹¹⁴ Там само. — Спр. 3191. — Арк. 14.
- ¹¹⁵ Там само. — Арк. 13.
- ¹¹⁶ Там само.
- ¹¹⁷ Там само.
- ¹¹⁸ Там само. — Арк. 14.
- ¹¹⁹ Там само.
- ¹²⁰ Там само.
- ¹²¹ Кодекс законов о труде с дополнениями и изменениями на 1 мая 1929 г. — Х., 1929. — С. 18.
- ¹²² Збірник постанов про працю. — Х., К., 1932. — С. 103.
- ¹²³ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 161.
- ¹²⁴ Там же.
- ¹²⁵ Збірник постанов про працю. — С. 98.
- ¹²⁶ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 224–230.
- ¹²⁷ Правдист. — Луганск. — 1932. — 14 декабря.
- ¹²⁸ Голдман В. Указ. соч. — С. 80–81.
- ¹²⁹ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 64.
- ¹³⁰ Трубенюк О. Вказ. праця. — С. 66.
- ¹³¹ Голдман В. Указ. соч. — С. 80.
- ¹³² Там же. — С. 81.
- ¹³³ Трубенюк О. Вказ. праця. — С. 66.

-
- ¹³³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3120. — Арк. 3.
- ¹³⁴ Там само. — Арк. 12.
- ¹³⁵ Там само. — Арк. 3.
- ¹³⁶ Там само. — Арк. 5.
- ¹³⁷ Там само.
- ¹³⁸ Там само. — Спр. 2827. — Арк. 189.
- ¹³⁹ Там само. — Спр. 3120. — Арк. 1.
- ¹⁴⁰ Там само. — Арк. 5.
- ¹⁴¹ Там само. — Спр. 4920. — Арк. 182.
- ¹⁴² Там само. — Спр. 5272. — Арк. 77.
- ¹⁴³ Правдист. — Луганск. — 1930. — 30 сентября.
- ¹⁴⁴ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 222.
- ¹⁴⁵ Там само. — С. 222–223.
- ¹⁴⁶ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 160.
- ¹⁴⁷ Там само.
- ¹⁴⁸ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 223.
- ¹⁴⁹ Паншин В.П., Богданов С.В. Указ. соч. — С. 160.
- ¹⁵⁰ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 231, 136.
- ¹⁵¹ Диктатура труда. — Бахмут. — 1930. — 29 января.
- ¹⁵² Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 231, 136.
- ¹⁵³ Обушок. — Кадиевка. — 1930. — 16 августа.
- ¹⁵⁴ Трубенюк О. Вказ. праця. — С. 65.
- ¹⁵⁵ Обушок. — Кадиевка. — 1930. — 21 августа.
- ¹⁵⁶ Бурка. — Кривой Рог. — 1931. — 2 июня.
- ¹⁵⁷ Трубенюк О. Вказ. праця. — С. 65.
- ¹⁵⁸ Ван дер Линден М. Мотивация труда в российской промышленности: некоторые предварительные суждения // Социальная история. Ежегодник 2003. — Москва, 2004. — С. 209–210.
- ¹⁵⁹ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 210–211.
- ¹⁶⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4676. — Арк. 76–77.
- ¹⁶¹ Hoffman David L. Peasant Metropolis: Social Identities in Moscow. 1929–1941, Ithaca and London, 1999. — P. 102.
- ¹⁶² Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 210.
- ¹⁶³ Мовчан О.М. Товаропостачання робітників УСРР в умовах переходу до форсованої індустріалізації. 1928–1929 рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. — Вип. 16, Ч. 2. — К., 2007. — С. 76.
- ¹⁶⁴ Осокина Е. За фасадом сталинского изобилия: распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации, 1927–1941. — Москва, 1999. — С. 65, 70.
- ¹⁶⁵ Там же. — С. 76–77.
- ¹⁶⁶ Там же. — С. 66.
- ¹⁶⁷ Мовчан О.М. Вказ. праця. — С. 76.
- ¹⁶⁸ Там само. — С. 75.
- ¹⁶⁹ Там само. — С. 82.
- ¹⁷⁰ Там само. — С. 88–89.
- ¹⁷¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3170. — С. 23–24.

-
- ¹⁷² Мовчан О.М. Вказ. праця. — С. 89–91.
¹⁷³ Там само. — С. 89.
¹⁷⁴ Осокина Е. Указ. соч. — С. 77.
¹⁷⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3170. — Арк. 2.
¹⁷⁶ Там само. — Арк. 76, 80.
¹⁷⁷ Там само. — Арк. 2.
¹⁷⁸ Там само.
¹⁷⁹ Там само. — Арк. 81.
¹⁸⁰ Там само. — Спр. 3138. — Арк. 1–2.
¹⁸¹ Там само. — Спр. 3170. — Арк. 22.
¹⁸² Там само. — Арк. 81.
¹⁸³ Там само. — Спр. 3123. — Арк. 18.
¹⁸⁴ Там само. — Арк. 12.
¹⁸⁵ Там само. — Арк. 18.
¹⁸⁶ Там само.
¹⁸⁷ Там само. — Арк. 30–31.
¹⁸⁸ Там само. — Арк. 12.
¹⁸⁹ Там само. — Арк. 36.
¹⁹⁰ Там само. — Арк. 3.
¹⁹¹ Там само. — Арк. 57.
¹⁹² Там само. — Арк. 53.
¹⁹³ Осокина Е. Указ. соч. — С. 90–91.
¹⁹⁴ Вайнцвайг М.К. Закриті кооперативи — допоміжні цехи виробництва. — Х., 1931. — С. 13–14.
¹⁹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 72.
¹⁹⁶ Вайнцвайг М.К. Вказ. праця. — С. 5–6.
¹⁹⁷ Там само. — С. 7–8: Стоянов Н. ЗРК — цех заводу. — Х., 1931. — С. 5.
¹⁹⁸ Там само. — С. 12–13.
¹⁹⁹ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 117.
²⁰⁰ Стоянов Н. Вказ. праця. — С. 12–13.
²⁰¹ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 117.
²⁰² Стоянов Н. Указ. соч. — С. 16.
²⁰³ Вайнцвайг М.К. Вказ. праця. — С. 19.
²⁰⁴ Там само. — С. 19.
²⁰⁵ Там само. — С. 25.
²⁰⁶ Стоянов Н. Указ. соч. — С. 18–19.
²⁰⁷ Там само.
²⁰⁸ Там само.
²⁰⁹ Вайнцвайг М.К. Вказ. праця. — С. 23.
²¹⁰ Там само. — С. 18. Стоянов Н. Указ. соч. — С. 18–19.
²¹¹ Пролетарий. — Х., 1931. — 18 января.
²¹² Відділи робітничого постачання УСРР в 1933 р.: За даними річних звітів. — Х., 1934. — С. 12.
²¹³ Вайнцвайг М.К. Вказ. праця. — С. 25.
²¹⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5785. — Арк. 121.
²¹⁵ Стоянов Н. Указ. соч. — С. 19.
²¹⁶ Червоний перець. — Х., 1934. — № 8. — С. 7.
²¹⁷ Там само. — 1933. — № 1. — С. 15.
²¹⁸ Крокодил. — Москва, 1929. — № 19. — С. 9.

-
- ²¹⁹ Червоний перець. — 1933. — № 1. — С. 15.
²²⁰ Там само. — С. 3.
²²¹ Там само. — 1934. — № 3. — С. 7.
²²² Крокодил. — 1936. — № 30. — С. 10.
²²³ Там само. — 1934. — № 12. — С. 9.
²²⁴ Там само. — 1932. — № 19–20. — С. 4.
²²⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 108–109.
²²⁶ Правдист. — Луганск. — 1932. — 21 июня.
²²⁷ Червоний перець. — 1934. — № 6. — С. 2.
²²⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 1–2.
²²⁹ Там само. — Арк. 106–107.
²³⁰ Там само. — Арк. 108.
²³¹ Правдист. — 1932. — 21 июня.
²³² Там же. — 1930. — 10 декабря.
²³³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3192. — Арк. 56.
²³⁴ Червоний перець. — 1932. — № 5–6. — С. 8.
²³⁵ Там само. — № 1–2. — С. 8.
²³⁶ Там само. — 1933. — № 18. — С. 2; Крокодил. — 1935. — № 16. — С. 12.
²³⁷ Червоний перець. — 1934. — № 12. — С. 11.
²³⁸ Там само. — 1932. — № 5–6. — С. 11; ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 106–107.
²³⁹ Марчуков А.В. Маленький мир с маленькими людьми // Родина. 2002. — № 2. — С. 83–84.
²⁴⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 6.
²⁴¹ Там само. — Арк. 97.
²⁴² Там само. — Арк. 7.
²⁴³ Пролетарий. — Харьков, 1933. — 26 января.
²⁴⁴ Уголовный кодекс Советских республик. Текст и практические комментарии под ред. С. Канарского. — Изд. 3-е. — Б.м., 1928. — С. 423.
²⁴⁵ ЗЗ УСРР. — 1931. — № 8. — Ст. 75.
²⁴⁶ Там само. — С. 334.
²⁴⁷ Кримінальний кодекс УСРР зі змінами та доповненнями на 15 липня 1932 р. — Х., 1932. — С. 62.
²⁴⁸ ЗЗ УСРР. — 1933. — № 17. — Ст. 213.
²⁴⁹ Червоний перець. — 1931. — № 16. — С. 2.
²⁵⁰ Крокодил. — 1937. — № 4. — С. 14.
²⁵¹ Червоний перець. — 1930. — № 3. — С. 3.
²⁵² Там само. — 1931. — № 9. — С. 8.
²⁵³ Там само. — № 5–6. — С. 7.
²⁵⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123 — Арк. 2.
²⁵⁵ Там само. — Спр. 4308. — Арк. 29.
²⁵⁶ Там само. — Арк. 89.
²⁵⁷ Там само. — Арк. 91.
²⁵⁸ Там само. — Спр. 4309. — Арк. 50.
²⁵⁹ Там само. — Спр. 5452. — Арк. 24.
²⁶⁰ Там само. — Спр. 5477. — Арк. 42.
²⁶¹ Линюк Ю. Сторінка історії Одеської залізниці. — Одеса, 2005. — С. 113.
²⁶² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6377. — Арк. 127.
²⁶³ Там само. — Арк. 23.
²⁶⁴ Там само. — Спр. 6274. — Арк. 15–16.
²⁶⁵ Там само. — Арк. 49.

-
- ²⁶⁶ Там само. — Арк. 46–48.
²⁶⁷ Там само. — Арк. 18.
²⁶⁸ Там само. — Арк. 79.
²⁶⁹ Там само. — Арк. 46–48.
²⁷⁰ Там само. — Арк. 57.
²⁷¹ Там само. — Спр. 6277. — Арк. 84–85.
²⁷² Там само. — Спр. 6275. — Арк. 143.
²⁷³ Там само.
²⁷⁴ Циг.: Червоний переш. — 1932. — № 10. — С. 3.
²⁷⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6253. — Арк. 46.
²⁷⁶ Там само. — Спр. 5452. — Арк. 93.
²⁷⁷ Там само. — Спр. 3123. — Арк. 53.
²⁷⁸ Там само. — Спр. 6274. — Арк. 51.
²⁷⁹ Там само. — Спр. 3123. — Арк. 18.
²⁸⁰ Там само. — Арк. 53.
²⁸¹ Там само. — Арк. 24.
²⁸² Осокина Е. Указ. соч. — С. 82–83.
²⁸³ Там же. — С. 84.
²⁸⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6274. — Арк. 58, 93.
²⁸⁵ Там само.
²⁸⁶ Сборник законов СССР (далее — СЗ СССР). — 1932. — № 80. — Ст. 489.
²⁸⁷ Уголовный кодекс советский республик: текст и практические комментарии под. Ред. С. Канарского. — Изд. 3-е. — С. 150–151, 160.
²⁸⁸ Там же. — С. 27.
²⁸⁹ 33 УРСР. — 1933. — № 17. — Ст. 213.
²⁹⁰ Кримінальний кодекс УСРР за змінами та доповненнями на 15 липня 1932 р. — С. 51–53.
²⁹¹ Трагедия советской деревни: коллективизация и раскулачивание: Документы и материалы. 1927–1939: в 5 т. — Москва, 20001. — Т. 3. — Конец 1930–1933 гг. — С. 453; 33 УРСР. — 1933. — № 17. — Ст. 213.
²⁹² Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння. — К., 2002., цит. за: Шитюк М., Крайник Р. Тоталітарний режим і працівники промисловості та залізничного транспорту півдня України в 30-х роках ХХ ст. — Миколаїв, 2010. — С. 73
²⁹³ Кримінальний кодекс УСРР. — Х., 1930. — С. 44; 33 УСРР. — 1930. — № 8. — Ст. 91.
²⁹⁴ Там само. — С. 43.
²⁹⁵ Пролетарий. — 1933. — 12 марта.
²⁹⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6378. — Арк. 9–11.
²⁹⁷ Там само. — Арк. 15.
²⁹⁸ Там само. — Арк. 82, 84, 86.
²⁹⁹ Там само. — Арк. 57.
³⁰⁰ Там само. — Арк. 97.
³⁰¹ Там само. — Арк. 79.
³⁰² Осокина Е. Указ. соч. — С. 180
³⁰³ Там же. — С. 83–87, 182.
³⁰⁴ Глушенко И. Общежит: Микоян и советская кухня. — М., 2010. — С. 66.
³⁰⁵ Павчинский Э.И. Общественное питание на службе индустриализации. — Москва, 1931. — С. 65.
³⁰⁶ ЦДАВО України. — Ф. 298. — Оп. 1. — Спр. 436. — С. 25.
³⁰⁷ Там само. — С. 66.

- ³⁰⁸ Кравченко І. Стан громадського харчування на Україні. — Х., б.р. — С. 4.
- ³⁰⁹ Похлебкин В. Кухня века. — Москва, 2000; Цит. за: Глушенко І. Указ. соч. — С. 62.
- ³¹⁰ Кравченко І. Вказ. праця. — С. 6.
- ³¹¹ Там само. — С. 7.
- ³¹² Правдист. — Луганск, 1930. — 17 января.
- ³¹³ Обушок. — Кадиевка, 1930. — 20 апреля.
- ³¹⁴ Общественное питание. — 1932. — № 1 (12). — 15 июня. — Бюллетень ТАСС
- № 1. — С. 3.
- ³¹⁵ Павчинский Э.И. Указ. соч. — С. 65.
- ³¹⁶ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1221. — Арк. 27.
- ³¹⁷ Там само. — Арк. 62.
- ³¹⁸ Там само. — Арк. 27.
- ³¹⁹ Там само.
- ³²⁰ Общественное питание. — 1932. — № 8 (59). — 29 февраля. — Бюллетень ТАСС
- № 3. — С. 6; ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 94.
- ³²¹ Там же. — № 1(12). — 15 июня. — Бюллетень ТАСС. — № 1. — С. 3.
- ³²² Там же.
- ³²³ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1221. — Арк. 51.
- ³²⁴ Там само. — Арк. 58.
- ³²⁵ Кравченко І. Вказ. праця. — С. 5.
- ³²⁶ Там само. — Спр. 398. — Арк. 13.
- ³²⁷ Там само. — Ф. 298. — Оп. 1. — Спр. 398. — Арк. 81.
- ³²⁸ Моргенштерн Б.І. За кращу систему громадського харчування на підприємстві. — Х., 1931. — С. 5.
- ³²⁹ Пролетарий. — Х., 1933. — 16 января.
- ³³⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3166. — Арк. 25.
- ³³¹ Правдист. — Луганск, 1930. — 17 января.
- ³³² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 6–7; Обушок. — Кадиевка, 1930. — 24 февраля.
- ³³³ ЦДАВО України. — Ф. 298. — Оп. 1. — Спр. 359. — Арк. 96.
- ³³⁴ Там само. — Арк. 71.
- ³³⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123. — Арк. 28.
- ³³⁶ Козацька Т. Громадське харчування робітників промисловості у 1929–1938 рр. // Проблеми історії України. Факти, судження, пошуки. — Вип. 11. — К., 2004. — С. 197.
- ³³⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123. — Арк. 18.
- ³³⁸ Там само. — Арк. 14.
- ³³⁹ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 296.
- ³⁴⁰ Там само. — Спр. 4226. — Арк. 6.
- ³⁴¹ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 59.
- ³⁴² Там само.
- ³⁴³ Рубинштейн Г.Л. Развитие внутренней торговли в СССР. — Ленинград, 1964. — С. 304–305.
- ³⁴⁴ Там же. — С. 148.
- ³⁴⁵ ЦДАВО України. — Ф. 513. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 4.
- ³⁴⁶ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 296.
- ³⁴⁷ Пролетарий. — Харьков, 1933. — 14 октября.
- ³⁴⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123. — Арк. 25.
- ³⁴⁹ Там само. — Спр. 3093. — Арк. 14.
- ³⁵⁰ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 296.
- ³⁵¹ ЦДАВО України. — Ф. 298. — Спр. 774. — Арк. 189.
- ³⁵² Там само. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 24–28.

- ³⁵³ Осокина Е. Указ. соч. — С. 112.
³⁵⁴ Там же.
³⁵⁵ Козацька Т. Вказ. праця — С. 296.
³⁵⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4676. — Арк. 111.
³⁵⁷ Кучер Р.С. Изотовцы в общественном питании. — К.-Х., 1935. — С. 10.
³⁵⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123. — Арк. 33.
³⁵⁹ Общественное питание. — Москва, 1932. № 8 (59). — 29 февраля. — Бюллетень ТАСС. — № 3. — С. 4–5.
³⁶⁰ Там же. — С. 12–17.
³⁶¹ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 5, 104.
³⁶² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 6–7.
³⁶³ ЦДАВО України. — Ф. 4148. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 44.
³⁶⁴ Там само. — Спр. 38. — Арк. 37.
³⁶⁵ Козацька Т. Вказ. праця — С. 297.
³⁶⁶ Там само.
³⁶⁷ Обушок. — Кадиевка, 1930. — 12 мая.
³⁶⁸ Прапор індустріалізації. — 1932. — 18 червня; ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1239. — Арк. 2.
³⁶⁹ Правдист. — Луганск, 1930. — 17 мая.
³⁷⁰ Обушок. — Кадиевка, 1930. — 20 апреля.
³⁷¹ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 24–28.
³⁷² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3166. — Арк. 25.
³⁷³ Правдист. — Луганск, 1932. — 9 февраля.
³⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 319. — Арк. 65.
³⁷⁵ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 298.
³⁷⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 61.
³⁷⁷ Правдист. — Луганск, 1930. — 30 августа.
³⁷⁸ ЦДАВО України. — Ф. 298. — Оп. 1. — Спр. 398. — Арк. 62.
³⁷⁹ Там само. — Ф. 4148. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 44, 47, 61.
³⁸⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4676. — Арк. 100.
³⁸¹ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 2. — Спр. 5. — Арк. 14.
³⁸² Там само. — Спр. 4. — Арк. 46.
³⁸³ Там само. — Арк. 47–48.
³⁸⁴ Там само. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1174. — Арк. 58–62.
³⁸⁵ Резолюции I Всесоюзной производственной конференции работников общественного питания (31 мая — 5 июня 1933 г.). — М., 1933. — С. 18–21.
³⁸⁶ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 57.
³⁸⁷ Там само. — Оп. 2. — Спр. 5. — Арк. 14.
³⁸⁸ Там само. — Оп. 1. — Спр. 814. — Арк. 38 а.
³⁸⁹ Червоний перець. — 1932. — № 10. — С. 9.
³⁹⁰ Там само. — Х., 1934. — № 9. — С. 6.
³⁹¹ Правдист. — Луганск, 1932. — 9 февраля.
³⁹² Бурка. — Кривой Рог, 1930. — 1 октября.
³⁹³ Правдист. — Луганск, 1932. — 9 февраля.
³⁹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 150.
³⁹⁵ Бурка. — Кривой Рог, 1930. — 1 октября.
³⁹⁶ Там же. — 1 января.
³⁹⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3573. — Арк. 76 зв.
³⁹⁸ Бурка. — Кривой Рог, 1930. — 1 января.
³⁹⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3573. — Арк. 76 зв.

- ⁴⁰⁰ Общественное питание. — М., 1932. — № 8 (59). — 29 февраля. — Бюллетень № 3. — С. 5–6.
- ⁴⁰¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 61.
- ⁴⁰² Бурка. — Кривой Рог, 1930. — 6 января; ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 2. — Спр. 5. — Арк. 2.
- ⁴⁰³ ЦДАВО України. — Ф. 289. — Оп. 1. — Спр. 398. — Арк. 51
- ⁴⁰⁴ Там само. — Ф. 4841. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 26.
- ⁴⁰⁵ Там само. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1166. — Арк. 41.
- ⁴⁰⁶ Там само. — Ф. 4841. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 26.
- ⁴⁰⁷ Там само. — Ф. 4131. — Оп. 1. — Спр. 319. — Арк. 34.
- ⁴⁰⁸ Червоний перець. — 1931. — № 16. — С. 2.
- ⁴⁰⁹ ЦДАВО України. — Ф. 289. — Оп. 1. — Спр. 359. — Арк. 67.
- ⁴¹⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4676. — Арк. 100.
- ⁴¹¹ Правдист. — 1930. — № 55. — 19 сентября.
- ⁴¹² Павчинский Э.И. Указ. соч. — С. 66; Всесоюзный огляд громадського харчування. — Х, 1930. — С. 2–6.
- ⁴¹³ Правдист. — Луганск, 1930. — № 25. — 17 мая.
- ⁴¹⁴ Червоний перець. — 1932. — № 1–2.
- ⁴¹⁵ Там само. — 1930. — № 1. — С. 5.
- ⁴¹⁶ Бурка. — Кривой Рог, 1933. — 11 мая.
- ⁴¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 4131. — Оп. 1. — Спр. 313. — Арк. 5.
- ⁴¹⁸ Там само. — Оп. 2. — Спр. 5. — Арк. 142, 144.
- ⁴¹⁹ Там само. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 140.
- ⁴²⁰ Там само — Арк. 149.
- ⁴²¹ Труд. — М., 1933. — 3 августа.
- ⁴²² ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 5.
- ⁴²³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4776. — Арк. 111.
- ⁴²⁴ Николаюк Т.А. Політика держави щодо мотивації праці робітників у промисловості України (1929–1938 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. — Острог, 1999. — С. 164.
- ⁴²⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 4. — Спр. 372. — Арк. 18–19.
- ⁴²⁶ Там само. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1201. — Арк. 100.
- ⁴²⁷ Павчинский Э.И. Указ. соч. — С. 65
- ⁴²⁸ Червоний перець. — 1934. — № 2. — С. 3.
- ⁴²⁹ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 298.
- ⁴³⁰ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 1140. — Арк. 19.
- ⁴³¹ Там само. — Спр. 1076. — Арк. 7.
- ⁴³² Там само. — Спр. 1140. — Арк. 35.
- ⁴³³ Там само. — Спр. 444. — Арк. 22.
- ⁴³⁴ Народное хозяйство Донецкой области в 1935 году. Конъюнктурный обзор. — Сталино, 1936. — С. 221–223.
- ⁴³⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 409. — Арк. 109.
- ⁴³⁶ Козацька Т. Вказ. праця. — С. 299.
- ⁴³⁷ Николаюк Т.А. Вказ. праця. — С. 164.
- ⁴³⁸ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 1145. — Арк. 10
- ⁴³⁹ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 159.
- ⁴⁴⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 373. — Арк. 102, 116.
- ⁴⁴¹ Глущенко И. Указ соч. — С. 64.
- ⁴⁴² Там же.
- ⁴⁴³ Там же. — С. 64–66.
- ⁴⁴⁴ Цит. за: Глущенко И. Указ соч. — С. 75–76.

-
- ⁴⁴⁵ Там же. — С. 87, 91–94.
- ⁴⁴⁶ Общественное питание во второй пятилетке (материалы I Всесоюзной конференции по технической реконструкции пищевой промышленности). — М.–Л., 1932. — С. 33–35.
- ⁴⁴⁷ Пищевая индустрия СССР к 20-летию Советской власти. — Москва, Ленинград, 1937. — С. 13.
- ⁴⁴⁸ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 3180. — Арк. 93.
- ⁴⁴⁹ Болотин З. Вопросы снабжения. — Москва; Ленинград, 1935. — С. 84.
- ⁴⁵⁰ Владимиров В. Борьба за городину, м'ясо, молоко. — Х., 1931. — С. 5.
- ⁴⁵¹ СЗ СССР. — 1930. — № 36. — Ст. 393.
- ⁴⁵² Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. — К., 1983. — С. 291.
- ⁴⁵³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 19.
- ⁴⁵⁴ Там само. — Арк. 93.
- ⁴⁵⁵ Там само. — Спр. 4655. — Арк. 8–9.
- ⁴⁵⁶ Там само. — Спр. 5272. — Арк. 50.
- ⁴⁵⁷ Там само.
- ⁴⁵⁸ Бурка. — Кривой Рог. — 1933. — 21 июня.
- ⁴⁵⁹ СЗ СССР. — 1930. — № 29. — Ст. 330.
- ⁴⁶⁰ Бурка. — Кривой Рог. — 1933. — 21 июня.
- ⁴⁶¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5785. — Арк. 188–189.
- ⁴⁶² Там само. — Спр. 6386. — Арк. 64, 58, 83.
- ⁴⁶³ Пролетарий. — 1932. — 20, 21 мая.
- ⁴⁶⁴ Там же. — 2 октября.
- ⁴⁶⁵ Там же. — 3 июня.
- ⁴⁶⁶ Там же. — 22 сентября.
- ⁴⁶⁷ Там же. — 20 октября.
- ⁴⁶⁸ Там же. — 22 июня.
- ⁴⁶⁹ Там же. — 17 мая.
- ⁴⁷⁰ Там же. — 20 октября.
- ⁴⁷¹ Там же. — 3 октября.
- ⁴⁷² Там же.
- ⁴⁷³ Там же. — 10 октября.
- ⁴⁷⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6386. — Арк. 64, 58, 83.
- ⁴⁷⁵ Пролетарий. — 1932. — 28 августа.
- ⁴⁷⁶ Там же. — 24 июня.
- ⁴⁷⁷ Там же. — 20 августа.
- ⁴⁷⁸ Там же. — 5, 28 августа.
- ⁴⁷⁹ Там же. — 10 октября.
- ⁴⁸⁰ Там же. — 20 октября.
- ⁴⁸¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Арк. 21.
- ⁴⁸² Там само. — Арк. 20.
- ⁴⁸³ Там само. — Спр. 3123. — Арк. 4–5.
- ⁴⁸⁴ Там само. — Спр. 3180. — Арк. 39.
- ⁴⁸⁵ Там само. — Арк. 30–31, 33.
- ⁴⁸⁶ Розрахунок за даними: Там само. — Арк. 93.
- ⁴⁸⁷ Там само. — Арк. 4–6.
- ⁴⁸⁸ Там само. — Спр. 3123. — Арк. 40.
- ⁴⁸⁹ Там само. — Спр. 5785. — Арк. 119.
- ⁴⁹⁰ Там само. — Арк. 34.
- ⁴⁹¹ Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. — С. 291.
- ⁴⁹² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3180. — Спр. 4–5.
- ⁴⁹³ ЦДАВО України. — Ф. 4134. — Оп. 1. — Спр. 319. — Арк. 34.

- ⁴⁹⁴ Нариси історії профспілок України. — К., 2003. — С. 293.
- ⁴⁹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3123. — Арк. 28–29.
- ⁴⁹⁶ Пролетарий. — 1933. — 1 февраля.
- ⁴⁹⁷ Лускін Б. і Іваницький. Профспілки за розвиток кролівництва. — Х., 1932. — С. 9.
- ⁴⁹⁸ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1175. — Арк. 71.
- ⁴⁹⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5172. — Арк. 65.
- ⁵⁰⁰ Відділи робітничого постачання УСРР в 1933 р.: за даними річних звітів. — Х., 1934. — С. 13.
- ⁵⁰¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5172. — Арк. 65.
- ⁵⁰² Пролетарий. — 1933. — 1 февраля.
- ⁵⁰³ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1175. — Арк. 10.
- ⁵⁰⁴ Пролетарий. — 1933. — 11, 24 января.
- ⁵⁰⁵ Відділи робітничого постачання УСРР в 1933 р.: за даними річних звітів. — С. 7.
- ⁵⁰⁶ За новий побут. — Харків, 1932. — 22, 23 червня, 8 липня, 15 серпня.
- ⁵⁰⁷ Там само. — 22, 23 червня, 8 липня, 15 серпня.
- ⁵⁰⁸ Там само. — 5 грудня.
- ⁵⁰⁹ Пролетарий. — 1933. — 5 января.
- ⁵¹⁰ Каган Г. Фабзавком і робітничі індивідуальні городи. — Х., 1934. — С. 7–8.
- ⁵¹¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4407. — Арк. 5.
- ⁵¹² Там само. — Арк. 5.
- ⁵¹³ Там само. — Оп. 6. — Спр. 338. — Арк. 27.
- ⁵¹⁴ Бурка. — 1933. — 4 июля.
- ⁵¹⁵ Пролетарий. — 1933. — 20 марта.
- ⁵¹⁶ Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20–30-х рр. XX ст. — К., 2009. — С. 255.
- ⁵¹⁷ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация трудящихся на советском предприятии, 1929–1938 гг. — С. 154.
- ⁵¹⁸ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1175. — Арк. 68, 71, 73.
- ⁵¹⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5785. — Арк. 121.
- ⁵²⁰ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1175. — Арк. 76.
- ⁵²¹ ЦДАВО України. — Ф. 539. — Оп. 10. — Спр. 1175. — Арк. 40.
- ⁵²² Пролетарий. — 1933. — 2 февраля.
- ⁵²³ Осокина Е. За фасадом «сталинского изобилия»: Распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации, 1927–1941. — С. 149.
- ⁵²⁴ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 255.
- ⁵²⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6386. — Арк. 60.
- ⁵²⁶ Пролетарий. — 1933. — 6 февраля, 6 июня.
- ⁵²⁷ Там же. — 4 октября.
- ⁵²⁸ Відділи робітничого постачання УСРР в 1933 р.: за даними річних звітів. — С. 6.
- ⁵²⁹ Мовчан О. Міста / Енциклопедія історії України. — Т. 6. — К. 2009. — С. 753.
- ⁵³⁰ Пустоход П.И. Динамика урбанизованности Украины в 1997–1939 гг. Миграция и урбанизация (на материалах Украины и Польши). — К., 1991. — С. 75, 79.
- ⁵³¹ Борисенко М. Житло і побут міського населення України у 20–30-х рр. XX ст. — С. 178.
- ⁵³² Троян М.П. Соціально-економічне становище робітників Донбасу в 30-ті роки. — Донецьк, 1992. — С. 7.
- ⁵³³ Там само.
- ⁵³⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 7–8.
- ⁵³⁵ Кравченко П. Соціально-побутові умови на новобудовах України (20–30 роки XX ст.). — Вінниця, 1997. — С. 7.
- ⁵³⁶ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 205.

- ⁵³⁷ Там само. — С. 207.
- ⁵³⁸ Там само. — С. 165–167.
- ⁵³⁹ Орлов И.Б. Жилищная политика советской власти в первое послереволюционное десятилетие / Наука — сервису: VIII Международная научно-практическая конференция: Сб. докладов на пленарном заседании. — Ч. 1. — Москва, 2003. — С. 147.
- ⁵⁴⁰ Мальцев М. Житлово-комунальні умови та культурне обслуговування у Донбасі в роки першої п'ятирічки / Укр. іст. журн. — 1971. — № 12. — С. 83–88.
- ⁵⁴¹ Процюк С.Ю. Вплив фактору технічного прогресу на економіку України / Сучасність. — 1975. — № 32. — С. 105.
- ⁵⁴² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4225. — Арк. 84.
- ⁵⁴³ Волкова Н.В. Діяльність місцевих органів влади Донбасу в другій половині 1920–1930-х рр.: Дис. ... канд. іст. наук. — Донецьк, 2011. — С. 155–156.
- ⁵⁴⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4225. — Арк. 87.
- ⁵⁴⁵ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 173.
- ⁵⁴⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5338. — Арк. 1.
- ⁵⁴⁷ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 165.
- ⁵⁴⁸ Троян М.П. Вказ. праця. — С. 7.
- ⁵⁴⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 409. — Арк. 76.
- ⁵⁵⁰ Троян М.П. Вказ. праця. — С. 8.
- ⁵⁵¹ Там само.
- ⁵⁵² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 78.
- ⁵⁵³ Марочко В.І., Мовчан О.М. Епідемія тифу — наслідок голодомору / Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні: Місто Київ. — К., б.г. — С. 39.
- ⁵⁵⁴ Народнохозяйственный план Донецкой области на 1936 г. — Сталино, 1936. — С. 291.
- ⁵⁵⁵ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 148–149.
- ⁵⁵⁶ Історія Української РСР: В 6 т., 8 кн. — Т. 6. — К., 1977. — С. 474.
- ⁵⁵⁷ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 148–149.
- ⁵⁵⁸ Там само. — С. 128.
- ⁵⁵⁹ Волкова Н.В. Вказ. праця. — С. 157.
- ⁵⁶⁰ Там само. — С. 164.
- ⁵⁶¹ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 129.
- ⁵⁶² Волкова Н.В. Вказ. праця. — С. 160.
- ⁵⁶³ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 134, 136.
- ⁵⁶⁴ Там само. — С. 137.
- ⁵⁶⁵ Там само. — С. 137–139.
- ⁵⁶⁶ Історія Української РСР: В 6 т., 8 кн. — Т. 6. — С. 274.
- ⁵⁶⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 61–64.
- ⁵⁶⁸ Правдист. — Луганск, 1933. — 17 января.
- ⁵⁶⁹ Волкова Н.В. Вказ. праця. — С. 157–158.
- ⁵⁷⁰ Червоний перець. — 1933. — № 2. — С. 6; № 3. — С. 3.
- ⁵⁷¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 61–64.
- ⁵⁷² Борисенко М. Вказ. праця. — С. 147.
- ⁵⁷³ Волкова Н.В. Вказ. праця. — С. 158.
- ⁵⁷⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 533. — Арк. 1.
- ⁵⁷⁵ Там само. — Арк. 30–31.
- ⁵⁷⁶ Марочко В.І., Мовчан О.М. Вказ. праця. — С. 39–40.
- ⁵⁷⁷ Троян М.П. Вказ. праця. — С. 8.
- ⁵⁷⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 533. — Арк. 7.
- ⁵⁷⁹ Волкова Н.В. Вказ. праця. — С. 158, 165.
- ⁵⁸⁰ Червоний перець. — 1928. — № 10. — С. 4.

- 581 Борисенко М. Вказ. праця. — С. 88.
- 582 Історія Української РСР: В 6 т., 8 кн. — Т. 6. — С. 248.
- 583 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 533. — Арк. 6.
- 584 Червоний перець. — 1933. — № 15. — С. 7.
- 585 Крокодил. — 1938. — № 17. — С. 15.
- 586 Історія Української РСР: В 6 т., 8 кн. — Т. 6. — К., 1977. — С. 248.
- 587 Бейкул С., Братський К. Київський трамвай. До 100-річчя з дня пуску в експлу-
атацію. — К., 1997. — С. 22.
- 588 Червоний перець. — 1933. — № 10. — С. 14.
- 589 Борисенко М. Вказ. праця. — С. 140.
- 590 ЦДАВО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2055. — Арк. 119.
- 591 Історія Української РСР: В 6 т., 8 кн. — Т. 6. — К., 1977. — С. 248.
- 592 Козяр І. Спогади. — К., Б.Р. — С. 220.
- 593 Червоний перець. — 1928. — № 12. — С. 5.
- 594 Козяр І. Вказ. праця. — С. 220.
- 595 Андреевский Г.В. Жизнь Москвы в сталинскую эпоху: 1920–1930-е годы. — Москва,
2008. — С. 63.
- 596 Червоний перець. — 1930. — № 11–12. — С. 5.
- 597 Там само. — 1930. — № 11–12. — С. 4.
- 598 Там само. — 1931. — № 9. — С. 2.
- 599 Там само. — С. 11.
- 600 Там само. — 1928. — № 12. — С. 4.
- 601 Козяр І. Вказ. праця. — С. 220.
- 602 Андреевский Г.В. Указ. соч. — С. 62–63.
- 603 Козяр І. Вказ. праця. — С. 220–221.
- 604 Червоний перець. — 1932. — № 10. — С. 3.
- 605 Там само. — № 16. — С. 9.
- 606 Марочко В.І., Мовчан О.М. Вказ. праця. — С. 40.
- 607 Вагін В., Баранович К. Пролетар Дніпробуду. — Х., 1931. — С. 15, 81.
- 608 Вісті ВУЦВК — Х., 1922. — 11 липня.
- 609 Там само. — 10 листопада.
- 610 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6253. — Арк. 157–158.
- 611 Червоний перець. — 1931. — № 12–13. — С. 11.
- 612 Там само. — 1932. — № 1–2. — С. 8.
- 613 Там само. — С. 6.
- 614 Там само. — С. 4.
- 615 Там само. — С. 3.
- 616 Ірчан М. Магія американських буднів // Робітничий журнал. — 1928. — № 13–14. —
С. 13.
- 617 ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1382. — Арк. 2.
- 618 Там само. — Арк. 51.
- 619 Социалистический Донбасс. — 1934. — 15 июня.
- 620 Борисенко М. Вказ. праця. — С. 150.
- 621 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4227. — Арк. 157.
- 622 Борисенко М. Вказ. праця. — С. 179.
- 623 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4225. — Арк. 88.
- 624 Там само. — Арк. 84; Спр. 6332. — Арк. 61–64.
- 625 Кравченко П. Вказ. праця. — С. 4.
- 626 За новий побут. — Х., 1932. — 15 листопада
- 627 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4225. — Арк. 88.
- 628 Там само. — Спр. 5338. — Арк. 46.

- ⁶²⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5338. — Арк. 46.
- ⁶³⁰ Червоний перець. — 1932. — № 2. — С. 8.
- ⁶³¹ Кравченко П. Вказ. праця. — С. 5.
- ⁶³² Кокорська О. Соціальний розвиток міст Донбасу (друга половина 20-х — 30-ті роки ХХ століття). — Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1995. — С. 17–18.
- ⁶³³ Куромія Г. Свобода и терор в Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 19870–1990 рр. — К., 2002. — С. 237.
- ⁶³⁴ Борисенко М. Вказ. праця. — С. 207.
- ⁶³⁵ Там само. — С. 151.
- ⁶³⁶ Цідулка Є.П. Про роль міжрайонних тубдиспансерів в організації боротьби з туберкульозом на селі // Профілактична медицина. — Х., 1931. — № 11–12. — С. 55–56.
- ⁶³⁷ Корчак-Чепурківський Ю.Н. Як подолати туберкульоз на Україні // Там само. — Х., 1931. — № 5–6. — С. 46–47, 49.
- ⁶³⁸ Левітін Ф.І., Костюков А.Х. Небезпека поширення туберкульозу й заходи боротьби з ним // Профілактична медицина. — Х., 1930. — № 8–9. — С. 67, 68.
- ⁶³⁹ Морейніс І.М., Орічкін Є.С. Венеричні хвороби серед окремих груп населення // Там само. — 1931. — № 7–8. — С. 85, 88–89, 90.
- ⁶⁴⁰ Коваленко П.І. Алкоголізм — шкідливий пережиток минулого. — К., 1964. — С. 7.
- ⁶⁴¹ Про санітарний стан копалень Донбасу // Профілактична медицина. — 1931. — № 3–4. — С. 148–149.
- ⁶⁴² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 1, 3.
- ⁶⁴³ Там само.
- ⁶⁴⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 4. — Спр. 528. — Арк. 83 зв.
- ⁶⁴⁵ Мельничук О. Соціальне страхування в радянській Україні (20–30-ті рр. ХХ ст.). — Вінниця, 2009. — С. 209.
- ⁶⁴⁶ Государственный архив Российской Федерации (далее — ГАРФ). — Ф. 5528. — Оп. 8. — Д. 222. — Л. 9.
- ⁶⁴⁷ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 256.
- ⁶⁴⁸ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 10. — Д. 146. — Л. 11.
- ⁶⁴⁹ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 210.
- ⁶⁵⁰ Там само. — С. 211.
- ⁶⁵¹ Там само.
- ⁶⁵² ГАРФ. — Ф. 5515. — Оп. 33. — Д. 21. — Л. 29.
- ⁶⁵³ Там же. — Л. 21.
- ⁶⁵⁴ Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР (далі — ЗУ УСРР). — Х., 1933. — № 21. — Ст. 273.
- ⁶⁵⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1366. — Арк. 56.
- ⁶⁵⁶ Там само. — Спр. 999. — Арк. 50.
- ⁶⁵⁷ Там само.
- ⁶⁵⁸ Там само. — Спр. 1366. — Арк. 13.
- ⁶⁵⁹ Там само.
- ⁶⁶⁰ Там само. — Арк. 11.
- ⁶⁶¹ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 213.
- ⁶⁶² ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1366. — Арк. 56.
- ⁶⁶³ Цідулка Є.П. Вказ. праця. — С. 55–56.
- ⁶⁶⁴ У Другому державному Тубінституті//Профілактична медицина. — 1931. — № 3–4. — С. 152–153.
- ⁶⁶⁵ Ліфшиць Я.І. Чергові завдання протиалкогольної роботи: Інструктивна доповідь на зборах активу протиалкогольного товариства у Харкові. — Х., 1930. — С. 10–11, 20–21.
- ⁶⁶⁶ Закаменна О.М. Що таке витверезувальня? — Х., 1930. — С. 8–9.

- ⁶⁶⁷ Ліфшиць Я.І. Вказ. праця. — С. 10–11, 20–21, 24.
- ⁶⁶⁸ Державний архів м.Києва (далі — ДАК). — Ф. Р-583. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 3; Ф. Р-3. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 10–10 зв.
- ⁶⁶⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4655. — Арк. 35.
- ⁶⁷⁰ ДАК. — Ф. Р-583. — Оп. 1. — Спр. 72. — Арк. 145–147.
- ⁶⁷¹ Там само. — Спр. 67. — Арк. 18.
- ⁶⁷² ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1696. — Арк. 50.
- ⁶⁷³ Бурка. — 1931. — 12 березня.
- ⁶⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1696. — Арк. 50.
- ⁶⁷⁵ Марзеев О.Н. Записки санитарного врача. — К., 1965. — С. 60.
- ⁶⁷⁶ Контрольні числа по охороні здоров'я в УСРР на 1933 р. // Профілактична медицина. — Х., 1932. — № 11–12. — Арк. 28.
- ⁶⁷⁷ ЦДАВО України. — Ф. 342. — Оп. 14. — Спр. 44. — Арк. 30.
- ⁶⁷⁸ Там само. — Арк. 71
- ⁶⁷⁹ Там само. — Спр. 45. — Арк. 24.
- ⁶⁸⁰ Там само. — Оп. 3. — Спр. 2738. — Арк. 206.
- ⁶⁸¹ Там же. — Арк. 4, 101, 223; Оп. 14. — Спр. 46. — Арк. 52.
- ⁶⁸² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 10.
- ⁶⁸³ Там само. — Арк. 1.
- ⁶⁸⁴ ДАК. — Ф. Р-583. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 132–132 зв.
- ⁶⁸⁵ Там само. — Спр. 72. — Арк. 299.
- ⁶⁸⁶ Там само. — Спр. 73. — Арк. 114–114 зв.
- ⁶⁸⁷ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6232. — Арк. 1, 3, 20.
- ⁶⁸⁸ ДАК. — Ф. Р-3. — Оп. 1. — Спр. 223. — Арк. 78.
- ⁶⁸⁹ Там само. — Ф. Р-583. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 95–96.
- ⁶⁹⁰ Исупов В.А. Демографические катастрофы и кризисы в России в первой половине XX века. — Новосибирск, 2000. — С. 108.
- ⁶⁹¹ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 214.
- ⁶⁹² Там само. — С. 213.
- ⁶⁹³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6441. — Арк. 148–149.
- ⁶⁹⁴ Там само. — Спр. 6880. — Арк. 68.
- ⁶⁹⁵ Там само. — Спр. 6661. — Арк. 47.
- ⁶⁹⁶ Там само. — Спр. 6441. — Арк. 146.
- ⁶⁹⁷ Там само. — Спр. 6880. — Арк. 1.
- ⁶⁹⁸ Там само. — Спр. 6441. — Арк. 130.
- ⁶⁹⁹ Там само. — Арк. 124.
- ⁷⁰⁰ Там само. — Спр. 6880. — Арк. 68.
- ⁷⁰¹ Там само. — Спр. 6441. — Арк. 129.
- ⁷⁰² Там само. — Арк. 122.
- ⁷⁰³ Максудов С. Вызов со стороны демографии // СССР: внутренние противоречия. — 1985. — № 14. — С. 107.
- ⁷⁰⁴ Исупов В.А. Указ. соч. — С. 113.
- ⁷⁰⁵ Бароян О.В. Итоги полувековой борьбы с инфекциями в СССР и некоторые вопросы современной эпидемиологии. — Москва, 1968. — С. 170.
- ⁷⁰⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6441. — Арк. 228.
- ⁷⁰⁷ Там само. — Арк. 10.
- ⁷⁰⁸ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 233.
- ⁷⁰⁹ Там само. — С. 233–234.
- ⁷¹⁰ Там само. — С. 234.
- ⁷¹¹ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 235, 237.
- ⁷¹² Там само. — С. 226, 234.

- ⁷¹³ Там само.
- ⁷¹⁴ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 10. — Д. 146. — Л. 11.
- ⁷¹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6822. — Арк. 117.
- ⁷¹⁶ Там само. — Спр. 6824. — Арк. 3.
- ⁷¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1369. — Арк.
- ⁷¹⁸ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 8. — Д. 222. — Л. 9.
- ⁷¹⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6822. — Арк. 117.
- ⁷²⁰ Там само. — Спр. 6824. — Арк. 18.
- ⁷²¹ Там само. — Арк. 32.
- ⁷²² Крокодил. — Москва, 1936. — № 15. — С. 20; ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6824. — Арк. 3.
- ⁷²³ Крокодил. — Москва, 1936. — № 15. — С. 22.
- ⁷²⁴ Там же.
- ⁷²⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5310. — Арк. 37.
- ⁷²⁶ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1369. — Арк. 104.
- ⁷²⁷ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 233.
- ⁷²⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5310. — Арк. 37.
- ⁷²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Арк. 103; Спр. 5310. — Арк. 68.
- ⁷³⁰ Там само.
- ⁷³¹ ГАРФ. — Ф. 552. — Оп. 10. — Д. 146. — Л. 21.
- ⁷³² ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1369. — Арк. 104.
- ⁷³³ Крокодил. — 1936. — № 15. — С. 20.
- ⁷³⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 3. — Спр. 1369. — Арк. 104.
- ⁷³⁵ Там само. — Арк. 105.
- ⁷³⁶ Крокодил. — 1936. — № 15. — С. 22.
- ⁷³⁷ Там же. — № 25. — С. 15.
- ⁷³⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6824. — Арк. 28.
- ⁷³⁹ Пролетарий. — Х., 1933. — 5 июня.
- ⁷⁴⁰ Праця в УСРР (статистичний довідник). — С. 278–279.
- ⁷⁴¹ Там само. — С. 279.
- ⁷⁴² Журавлев С., Мухин М. Указ. соч. — С. 180.
- ⁷⁴³ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 259.
- ⁷⁴⁴ Правдист. — Луганск, 1930. — 13 марта.
- ⁷⁴⁵ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 263.
- ⁷⁴⁶ Там само. — С. 264.
- ⁷⁴⁷ Неоголошена війна: спомини свідків, архівні документи та роздуми сучасників голодомору 1932–1933 рр. — Тернопіль, 1993. — С. 32–33.
- ⁷⁴⁸ Там само. — С. 260, 269.
- ⁷⁴⁹ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 8. — Д. 222. — Л. 2.
- ⁷⁵⁰ Мельничук О. Соціальне страхування в радянській Україні (20–30-ті рр. XX ст.). — Вінниця, 2009. — С. 132.
- ⁷⁵¹ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 8. — Д. 222. — Л. 7.
- ⁷⁵² ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 4. — Спр. 528. — Арк. 99.
- ⁷⁵³ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 135–136.
- ⁷⁵⁴ Там само. — С. 341.
- ⁷⁵⁵ Там само. — С. 342.
- ⁷⁵⁶ Там само. — С. 343.
- ⁷⁵⁷ Там само.
- ⁷⁵⁸ Там само. — С. 345–346.
- ⁷⁵⁹ Там само. — С. 347.
- ⁷⁶⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 375. — Арк. 29.

-
- ⁷⁶¹ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 343.
- ⁷⁶² Данский Б.Г. Социальное страхование раньше и теперь. — Москва, 1928. — С. 78.
- ⁷⁶³ Крокодил. — Москва, 1928. — № 1. — С. 6.
- ⁷⁶⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5310. — Арк. 33.
- ⁷⁶⁵ Правдист. — 1930. — 26 июня.
- ⁷⁶⁶ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 3. — Д. 33. — Л. 29.
- ⁷⁶⁷ Там же. — Арк. 48.
- ⁷⁶⁸ Там же. — Арк. 33.
- ⁷⁶⁹ Там же. — Арк. 36.
- ⁷⁷⁰ Там же. — Оп. 5. — Д. 37. — Л. 3.
- ⁷⁷¹ Там же. — Оп. 3. — Д. 33. — Л. 49.
- ⁷⁷² Там же. — Оп. 5. — Д. 37. — Л. 3.
- ⁷⁷³ Там же. — Оп. 3. — Д. 32. — Л. 40.
- ⁷⁷⁴ Там же. — Д. 33. — Л. 29.
- ⁷⁷⁵ Там же. — Л. 41.
- ⁷⁷⁶ Там же.
- ⁷⁷⁷ Мовчан О.М. Соціальне страхування робітників УСРР в добу нової економічної політики (1921–1927 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». — Вип. 2. — Тернопіль, 2009. — С. 108, 114.
- ⁷⁷⁸ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 5. — Д. 37. — Л. 10.
- ⁷⁷⁹ Там же. — Л. 37.
- ⁷⁸⁰ Белецька Є.Я. XV років охорони материнства і дитинства на Україні. Історичний нарис. — К., 1936. — С. 16–17, 41.
- ⁷⁸¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 7098. — Арк. 41.
- ⁷⁸² Там само. — Арк. 38.
- ⁷⁸³ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 4. — Спр. 528. — Арк. 99.
- ⁷⁸⁴ Там само. — Оп. 3. — Спр. 1369. — Арк. 163.
- ⁷⁸⁵ Там само. — Оп. 4. — Спр. 528. — Арк. 99.
- ⁷⁸⁶ Артюшенко О. Охорона материнства та дитинства в УСРР у 1928–1933 рр. / Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. — Вип. 19. — Ч. 2. — К., 2010. — С. 156.
- ⁷⁸⁷ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 3. — Д. 32. — Л. 38.
- ⁷⁸⁸ Там само. — Арк. 69.
- ⁷⁸⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6441. — Арк. 32.
- ⁷⁹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 2605. — Оп. 4. — Спр. 528. — Арк. 22.
- ⁷⁹¹ Підрахунки зроблено за попереднім джерелом.
- ⁷⁹² Артюшенко О. Вказ. праця. — С. 156.
- ⁷⁹³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1366. — Арк. 15 зв.–16.
- ⁷⁹⁴ ГАРФ. — Ф. 5528. — Оп. 3. — Д. 32. — Л. 69.
- ⁷⁹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1366. — Арк. 13–15.
- ⁷⁹⁶ Там само. — Арк. 13–15.
- ⁷⁹⁷ Там само. — Спр. 6881. — Арк. 15.
- ⁷⁹⁸ Там само. — Спр. 6441. — Арк. 70.
- ⁷⁹⁹ Там само. — Арк. 74.
- ⁸⁰⁰ Артюшенко О. Вказ. праця. — С. 154.
- ⁸⁰¹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6441. — Арк. 50.
- ⁸⁰² Там само. — Спр. 6661. — Арк. 1.
- ⁸⁰³ Там само. — Арк. 42–45.
- ⁸⁰⁴ Артюшенко О. Вказ. праця. — С. 154; Праця в УСРР: Статистичний довідник. — К., 1937. — С. 273.

⁸⁰⁵ Артющенко О. Вказ. праця. — С. 167.

⁸⁰⁶ Мельничук О. Вказ. праця. — С. 99–100.

⁸⁰⁷ Журавлев С., Мухин М. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928–1938 гг. — С. 99–100.